

ADÎNCIREA CONTRADICȚIILOR DINTRE PUTERILE IMPERIALISTE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ 1919—1939

ZORIN ZAMFIR

Conferința de pace de la Paris, care și-a desfășurat lucrările în perioada 18 ianuarie 1919—21 iunie 1920 și semnarea tratatelor de pace nu numai că n-au atenuat contradicțiile ce generaseră primul război mondial, din contra, le-a adâncit permanent. În „Consiliul celor cinci”, „Consiliul celor patru” și „Consiliul celor zece”, unde se luau hotărârile esențiale privind „lichidarea moștenirii vechii lumi”, „pacea eternă”, organizarea lumii postbelice, s-a desfășurat o luptă înverșunată între marile puteri învingătoare pentru pradă, luptă care a avut adesea ecou puternic și în afară. Woodrow Thomas Wilson, președintele S.U.A., adusese cu sine la Paris planurile americane de cucerire a dominației lumii și vedea în Georges Clemenceau, „Bismark-ul francez” și Lloyd George, premierul britanic adversarii săi cei mai de temut. Acuzând marile orori ale războiului, pe care Franța le-a simțit din plin, președintele guvernului francez, exprimând punctul de vedere al burgheziei galice, era excesiv de exigent în pretențiile asupra Germaniei învinse și nu era dispus să cedeze presiunilor anglo-americane. Britanicii care își satisfăcuseră „dorințele” încă din anii războiului, nu se împăcau cu ideea unei Franțe atotputernice în Europa și de aceea susțineau formularea unor revendicări „rezonabile” față de Germania. Italia, a cărei lăcomie și rapacitate nu s-au dezmințit nici de această dată, cerea între altele, anexarea Dalmației și condamnarea rivalitatea franceză în Marea Mediterană și Nordul Africii. Japonia, care se fixase în rîndul marilor puteri ale lumii, căuta să se folosească de neînțelegerile dintre aliații de ieri pentru a-și păstra pozițiile dobândite în Extremul Orient. Din marea bătălie care s-a desfășurat în culisele Conferinței de pace de la Paris, nimeni n-a ieșit pe deplin mulțumit, iar W. T. Wilson a ieșit înfrînt, fără ca măcar să-și dea scama. Referindu-se la aceasta, V. I. Lenin aprecia că: „Wilson s-a dovedit a fi un prostănac sadea, pe care Clémenceau și Lloyd George l-au manevrat ca pe un pion”¹. Dar ceea ce n-a înțeles Wilson, au înțeles americanii care, setoși de expansiune și dominație, n-aveau să-l ierte niciodată. În dezaprobarea activității lui Wilson la Conferința de pace, a tratatelor de pace ce s-au semnat după aceea, a Pactului Societății Națiunilor se găsesc începuturile „izolaționismului” în politica externă americană interbelică. Astfel, cînd la 15 noiembrie 1920, la Geneva și-a deschis lucrările prima ședință a Adunării Generale a Societății Națiunilor, Statele Unite au absentat, contribuind prin aceasta la eșecul, cu urmări funeste pentru întreaga omenire, a Forumului genevez. Însuși Inteligentul F. D. Roosevelt, într-un discurs rostit la New York, în ziua de 2 februarie 1932, căutînd să fie pe plăcui „izolaționiștilor”, ale căror voturi voia să le cîștige pentru alegerile prezidențiale, spunea, că „So-

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, București, ESPLP, 1956, p. 434.

tățile dobândite anterior de Japonia pe continentul chinez¹⁰. Numărul mare de documente, în completarea celor de bază, adoptate la Conferința de la Washington demonstrează, cum nu se poate mai clar, lupta înverșunată care a caracterizat fără încetare tratativele ce au avut loc la această reuniune. Dintre acestea deosebit de sugestivă, atât în privința atmosferei de încordare în care s-au desfășurat „schimbările de opinii”, cât și a proporțiilor succesului american, a fost adoptarea tratatului între Statele Unite ale Americii, Belgia, Imperiul Britanic, China, Franța, Italia, Japonia, Olanda, Portugalia, relativ la tariful vamal chinez care, la articolul V prevedea că: „Pentru toate problemele referitoare la drepturile vamale, va exista o egalitate absolută de tratament și șanse pentru toate puterile contractante”¹¹.

Tratatul și celelalte documente adoptate la Conferința de la Washington au reflectat noul raport de forțe creat în Extremul Orient și bazinul Pacificului prin colaborarea americano-engleză și prin aplicarea politicii „porților deschise” și a „posibilităților egale”. Absența Rusiei Sovietice de la reglementarea marilor probleme ale Orientului îndepărtat, zonă geografică aflată în imediata ei apropiere, creșterea impetuoasă a mișcării de eliberare națională a poporului chinez, ascuțirea în continuare a contradicțiilor dintre marile puteri și îndeosebi a celor japono-americane, confereau statutului stabilit la Conferința de la Washington atributele de temporar și fragilitate. După încheierea acestei conferințe, sistemul de relații internaționale, instaurat după primul război mondial, dobândise un contur complet. Dar, cursul evenimentelor avea să dovedească subreziența lui incurabilă. Numeroase probleme, ce se dovediseră extrem de spinoase, rămase nesoluționate, vor adînci neîncetat contradicțiile ce s-au reliefat, nu numai la Conferința de pace de la Paris, ci și în cadrul Conferinței de la Washington, și anume: contradicțiile dintre marile puteri învingătoare; contradicțiile dintre marile puteri învingătoare și puterile mici și mijlocii aliate și asociate și contradicțiile dintre învingători și învinși.

Împreună cu problemele granițelor occidentale ale Germaniei și Saarului, problema reparațiilor germane a suscitat dispute extrem de aprige încă în zilele Conferinței de pace de la Paris, care între Franța și Anglia au dobândit aspectul nedorit al unor adevărate conflicte violente. Considerîndu-se principală țară învingătoare și care a suferit pierderile cele mai mari, Franța, manifestînd o aspră exigență față de „boșii” învinși, pretindea că i se cuvine cea mai mare parte din reparațiile ce urmau să se impună Germaniei. Anglia, rămînînd fidelă vechiului ei principiu al echilibrului european și considerînd necesar să se facă totul pentru „salvarea” Germaniei de revoluție, s-a alăturat Statelor Unite ale Americii cerînd „moderație” în pretențiile față de Germania. Dar, atât W. Wilson, cât și Lloyd George nu aveau intenția să renunțe la o parte cît mai mare din

¹⁰ M.A.E., Documents diplomatiques... Annexe 6. Traité entre les Etats-Unis d'Amerique, la Belgique, l'Empire Britannique, la Chine, la France, l'Italie, le Japon, les Pays-Bas et la Portugal relatif aux principes et à la politique concernant la Chine, p. 165.

¹¹ *Ibidem*, Annexe 7. Traité entre les États-Unis d'Amerique, la Belgique, l'Empire Britannique, la Chine, la France, l'Italie, la Japon, les Pays-Bas et le Portugal relatif au tarif des douanes chinoises, p. 171–174.

reparațiile germane, fiecare în dauna partenerului său¹². Disputele în jurul problemei reparațiilor au fost atât de înverșunate, încît nu s-a putut stabili suma globală ce urma să fie impusă învinșilor. Articolul 233 al Tratatului de la Versailles, prevedea înființarea unei Comisii interaliatate care să stabilească valoarea pagubelor provocate de Germania, totalul obligațiilor acesteia și statul de plată cuprinzînd termenele și modalitățile de achitare¹³.

Soluționată numai în parte la Conferința de pace de la Paris problema reparațiilor a rămas și în continuare principalul obiect al aprigelor dispute dintre puterile învingătoare și dintre învingători și învinși. Înfruntarea a fost la fel de înverșunată și în Comisia reparațiilor germane înființată conform articolului 234 din Tratatul de la Versailles. Situația s-a agravat și mai mult prin neratificarea Tratatului de pace cu Germania de către Statele Unite ale Americii. În zilele Conferinței de la San-Remo, 19—26 aprilie 1920, Raymond Poincaré se gîdea în mod foarte serios să abandoneze președinția Comisiei reparațiilor¹⁴. Pornind de la ideea, exprimată la 7 mai 1919 de către contele Brockdorf-Rantzau, ministru de externe al Germaniei, în fața delegațiilor aliate, precum că țara sa nu poate accepta singură vina primului război mondial, guvernul german s-a opus „exagerărilor” „Planului Doumer”, prin care cuantumul general al reparațiilor germane se fixa la 226 miliarde mărci aur și a făcut contrapropuneri. Neținînd seama de pretențiile cele mai „moderate” ale aliaților, aceste contrapropuneri au fost respinse, Anglia situîndu-se, în acest moment, alături de Franța. Ocuparea, la 8 martie 1921, de către unități franceze a trei importante porturi din Ruhr și crearea unui cordon vamal prin care Renania era separată de restul Germaniei, arăta Berlinului că Aliații, în pofida contradicțiilor dintre ei, sînt hotărîți să silească Germania să-și respecte obligațiile pe care și le-a asumat¹⁵. Între 29 aprilie și 5 mai 1921, în capitala britanică și-a desfășurat lucrările Conferința interaliată care a fixat datoriile de război ale Germaniei la 132 miliarde mărci aur¹⁶. Încunoștințarea guvernului german s-a făcut printr-o notă cu caracter ultimativ, cu data de 5 mai 1921, în care se stipula că în cazul că nu se va da răspuns în termen de șase zile, sau răspunsul va fi negativ, forțele aliate ar fi ocupat regiunea Ruhrului. Refuzul președintelui Harding de a mijloci între Aliați și Germania a complicat și mai mult situația acesteia din urmă. Sub această puternică presiune și în condițiile valului de proteste populare, la 10 mai 1921, Reichstagul a acceptat pretențiile formulate de Conferința interaliată de la Londra.

Dar, mersul evenimentelor a dovedit că problema reparațiilor nu era nici pe departe rezolvată. La 14 decembrie 1921, cancelarul Iosef Wirth, care era considerat omul respectării și îndeplinirii Tratatului de la Versailles, a adresat prima cerere de moratoriu, precizînd că Germania nu va putea plăti decît 150 de

¹² Pentru detalii vezi: Ema Nastovici, *Unele implicații ale problemei reparațiilor germane în anii 1919—1924*, în: *Relații internaționale în perioada interbelică*, Studii, Edit. Politică, București, 1980, p. 79—85.

¹³ *Tratatul de pace cu Germania*, Versailles, 28 iunie 1919, Partea a VIII-a, Reparații, p. 31, în: A. Vianu, Z. Zamfir, C. Bușe, Gh. Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. I, 1917—1939, Edit. didactică și pedagogică, București, 1974.

¹⁴ Ema Nastovici, *op. cit.*, p. 91—92.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Pentru detalii, vezi: Victor Slăvescu, *Problema reparațiilor*, Imprimeria Independență, București, 1932, p. 10—11.

milioane mărci aur, din cele 400, sumă ce trebuie achitată pînă la 15 ianuarie 1922. Asperitățile anglo-franceze au izbucnit din nou provocînd perturbații în viața politică a celor două puteri aliate. Relațiile lor s-au înăsprit și mai mult în urma înfringerilor diplomatice suferite de francezi la Conferința de la Washington, care era în plină desfășurare. În ianuarie 1923, la Paris, și-a început lucrările o Conferință aliată, la care au participat miniștrii de finanțe și o delegație germană. Cu această ocazie, Bonar Law, reprezentantul Angliei a propus un plan care aducea soluții „engleze”, pentru reglementarea datoriei aliaților și a reparațiilor. Propunerea britanică a fost întîmpinată cu obișnuitele exigențe, de această dată inflexibile total, ale francezilor care au formulat alte propuneri neacceptate de englezi. Ba, mai mult, la 4 ianuarie ei au părăsit conferința, „regretînd” neînțelegerile cu francezii¹⁷. Nelăsîndu-se mai prejos, la 11 ianuarie, unități franco-belgiene totalizînd 66.000 de oameni au ocupat zona Ruhrului, inaugurînd politica „gajului productiv” privită cu multă ostilitate la Washington și Londra. Invadarea Ruhrului a fost motivată de guvernării de la Paris prin rezoluția emisă de Comisia de reparații, formată în majoritate din francezi, care aprecia că germanii nu-și îndeplinesc obligațiile privind plata reparațiilor, din rea-voință. Guvernul de la Berlin, protestînd împotriva acestei acțiuni, a îndemnat populația să pună în practică „rezistența pasivă” și a rechemat ambasadorii de la Paris și Bruxelles.

Privată de cea mai importantă bază a sa, criza industriei germane s-a agravat foarte mult, ducînd la înrăutățirea îngrozitoare a condițiilor de viață ale maselor muncitoare. Acțiunea unilaterală a franco-belgienilor în Ruhr, a provocat reală indispoziție la Londra, Bonar Law exprimîndu-și convingerea în ineficacitatea acțiunii și arătîndu-se „foarte îngrijorat de consecințe”¹⁸. Nici țările mici și mijlocii n-au rămas pasive. Eduard Beneș, intrînd în contact cu Poincaré și Baldwin, a insistat să se ajungă la o înțelegere între cele două puteri. Șansele au rămas însă, în continuare, destul de mici¹⁹. Apariția în fruntea unui guvern de „largă coaliție” a lui Gustav Stresemann, cunoscut pentru poziția sa de înțelegere cu Franța, a adus o lumină nouă în problema Ruhrului. La aceasta s-a adăugat nota britanică, din august 1923, adresată guvernului de la Paris, prin care se făcea observația că ocuparea Ruhrului reprezintă o încălcare a Tratatului de la Versailles, ca și acordul american de a contribui la scoaterea din impas a problemei reparațiilor.

Sub presiunea anglo-americană, francezii au fost de acord cu formarea unui Comitet internațional de experți care să examineze problema și să elaboreze un raport ce urma să fie dezbătut într-un cadru adecvat. Astfel, s-a ajuns la crearea acestui organism pus sub conducerea americanului Charles Gates Dawes, fost general în armata americană și recunoscut expert financiar. Între 16 iulie și 16 august 1924, la Londra, s-au desfășurat lucrările unei Conferințe a țărilor învingătoare. În urma dezbaterii raportului Comitetului internațional de experți, Conferința de la Londra a adoptat planul de execuție a obligațiilor germane privind reparațiile. Acceptat de către Germania, planul Dawes a intrat în vigoare la 30 august 1924. Timp de cinci ani, 1924–1928, pe baza acestui plan Republica

¹⁷ Pentru detalii vezi Ema Nastovici, *op. cit.*, p. 103–104.

¹⁸ N. Titulescu către M.A.S., Londra, 17 ianuarie 1923, în: Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. Politică, București, 1967, p. 102–103.

¹⁹ *Ibidem*, p. 117–118.

de la Weimar a primit din partea Statelor Unite și Angliei credite în valoare de 21 miliarde mărci, în vreme ce reparațiile se ridicau doar la suma de 10,150 miliarde mărci. Evident, el a avut un rol foarte important în refacerea pozițiilor burgheziei germane, a potențialului economico-militar al Germaniei²⁰.

Deși, în timpul lucrărilor Conferinței de la Londra, Ramsey MacDonald declarase: „...Că numai Satana mai poate despărți Anglia de Franța...”²¹, contradicțiile dintre cele două puteri au rămas la fel de aspre. După lansarea „planului Dawes”, cancelariile diplomatice vest-europene au rămas în activitate intensă, de această dată pentru a da viață unui sistem politic menit să întregască „opera” Conferinței londoneze. Occidentalii urmăreau prin aceasta: stabilirea granițelor vestice ale Germaniei și anularea efectelor tratatului sovieto-german încheiat la Rapallo în 16 aprilie 1922. Astfel, în urma indemnului lordului d'Abernon, ambasadorul englez la Berlin, Gustav Stresemann, ministrul de externe al Republicii de la Weimar a propus guvernului englez încheierea unui pact de garanție vest-european. La 9 februarie 1925, proiectul unui asemenea pact a fost transmis guvernului francez. Au urmat tratative prelungite între Franța, Anglia, Germania, Italia, Belgia, Cehoslovacia și Polonia, definitive în cadrul Conferinței de la Locarno care a avut loc între 5 și 16 octombrie 1925. Deși guvernul american nu și-a trimis reprezentanții la această conferință, el a urmărit cu atenție deosebită cursul tratativelor, influențând încheierea acordurilor de la Locarno. Dintre acestea, cel mai important a fost *Pactul de garanție renan*, parafat la 16 octombrie 1925 la Locarno și semnat de către: Franța, Belgia, Germania, Anglia și Italia, pe data de 1 decembrie, același an, la Londra. Înaltele Părți se obligau să respecte statu-quo-ul teritorial și să mențină demilitarizarea zonei renane în conformitate cu Tratatul de la Versailles. Anglia și Italia deveneau garantele Pactului²². Conferința de la Locarno, preamărită pe toate gamele de propaganda burgheză occidentală, împărțea, în mod periculos, granițele în două categorii: garantate și negarantate. Pentru a atenua înfringerea diplomatică suferită la Locarno, Franța a încheiat cu Cehoslovacia și Polonia tratate bilaterale de garanție, dar asemenea înțelegeri unilaterale nu ofereau nici cea mai neînsemnată securitate împotriva unei eventuale agresiuni. Legată prin obligații ferme atât de Polonia cât și de Cehoslovacia, România a pretins pe bună dreptate acordarea de garanții și celorlalte state. Documentele de la Locarno au consemnat reintrarea Germaniei în arena politică internațională ca mare putere.

Cutezanța Berlinului a crescut. Înviorată, marea burghezie germană și-a reluat cu insolentă planurile de dominație. Într-un interviu acordat în 1926 unui redactor al cunoscutului ziar „Journal de Genève”, dr. Hjalmar Schacht, reprezentant de marcă al finanței germane, a cărui inimă a bătut puternic pentru

²⁰ *Planul Dawes. Raportul Comitetului de experți al Comisiei de reparații*, 9 aprilie 1924, în: Alexandru Vianu, Zorin Zamfir, Constantin Bușe, Gheorghe Bădescu, *Relații internaționale în acte și documente*, vol. I, (1917—1939), Editura didactică și pedagogică, București, 1974, p. 62—65.

²¹ N. Titulescu către M.A.S., Londra, 5 august 1924, în: Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 151.

²² *Tratatele de la Locarno cu privire la garantarea frontierelor germano-franceze și germano-belgiene și arbitraj*, 16 octombrie 1925, în: Alexandru Vianu, Zorin Zamfir..., *op. cit.*, p. 113—116; C. Bușe, I. Cârțină, Gh. Ioniță, I. Seftiuc, A. Vianu, Z. Zamfir, *Istorie Universală. Epoca contemporană, 1918—1939*, vol. I, Edit. did. și ped., București, 1975, p. 275, 276.

hitlerism, atacînd problema coloniilor spunea: „Din punct de vedere economic, Germania nu poate să se lipsească de colonii. Nu mă interesează coloniile ca posesiuni, însă ceea ce eu am nevoie, este un teritoriu unde Germania să se poată stabili, să cumpere materii prime și să muncească cu mărci. Nimeni nu are vreun drept să împiedice Germania de a avea colonii...²³. De altfel, către sfîrșitul anilor '20, încurajați de unii oameni politici americani, cercurile conducătoare germane s-au ridicat cu îndrăzneală crescîndă împotriva Tratatului de la Versailles, cerînd revizuirea prevederilor referitoare la plata reparațiilor de război, ca și unele măsuri ale planului Dawes. Puternic îngrijorate de eventualitatea unei apropieri între Statele Unite și Republica de la Weimar, anglo-francezii au fost de acord cu reexaminarea problemei reparațiilor. Studiul „integral” și „definitiv” al acestei probleme a fost încredințat unei Comisii de experți în frunte cu nord-americanul Owen D. Young, care a elaborat un nou plan. Planul Young a fost luat în dezbatere, pentru definitivare și aprobare, în două conferințe, ambele și-au desfășurat lucrările la Haga, în august 1929 și ianuarie 1930. Și de această dată s-au reliefat contradicțiile dintre Franța, alături de care foarte adesea au venit Italia, Belgia și Anglia. De asemenea, faptul că acest plan nu se referea și la reparațiile orientale, a stîrnit mînia unor țări interesate în acestea. România, Grecia și Iugoslavia au protestat cu energie împotriva practicilor discriminatorii ale occidentalilor și după multe strădanii au dobîndit unele satisfacții²⁴. Potrivit Acordului de la Haga suma reparațiilor germane a fost redusă la 58 miliarde mărci-aur, plătibile în decurs de 59 ani, față de 132 miliarde, sumă stabilită în aprilie 1921²⁵. Separat, au fost reglementate reparațiile datorate de Bulgaria, Ungaria, iar Austria a fost exonerată de a mai plăti reparații, dovedindu-se în imposibilitate de a o mai face²⁶.

Marea criză izbucnită în octombrie 1929 prin teribilul crah al bursei de la New York, a continuat să facă ravagii în toată lumea capitalistă. Datornicii europeni ai Statelor Unite s-au văzut în situația de a nu-și mai putea achita datoriile.

Liderii Republicii de la Weimar au apreciat momentul prielnic pentru a da ultima lovitură reparațiilor. Inițiativa președintelui Hoover de a obține amînarea cu un an a tuturor plăților interguvernamentale a fost acceptată de Congresul american în decembrie 1931, cu rezerva că nici o datorie față de S.U.A. nu va fi anulată sau redusă. Cum era de așteptat, germanii au con-

²³ A.M.A.E., Fond 71, 1920—1924, Germania. General, 1921—1933, vol. I, f. 82—84.

²⁴ *Interviu acordat de N. Titulescu Agenției „Rador” despre rezultatul Conferinței de la Haga*, Haga, 22 ianuarie 1930, în: Nicolae Titulescu, op. cit., p. 322—327.

²⁵ *Acordul de la Haga privitor la reglementarea datoriilor de război ale Germaniei, pe baza planului Young*, 30 ianuarie 1930 și *Raportul Comitetului de experți (planul Young)* din 7 iulie 1929, în: Nicolae Titulescu, op. cit., p. 65—68.

²⁶ *Acordul de la Haga, din 20 ianuarie 1930, privitor la datoriile de război ale Austriei, Acordul de la Haga din 20 ianuarie 1930, privitor la datoriile de război ale Bulgariei, Acordul de la Haga din 20 ianuarie 1930, privitor la datoriile de război ale Cehoslovaciei, Acordul de la Paris, din 28 aprilie 1930, privitor la datoriile de război ale Ungariei și Acordul Aranjament de la Haga dintre puterile creditoare din 20 ianuarie 1930 (Datoria de liberare)*, în: Nicolae Titulescu, op. cit., p. 68—73.

siderat *Moratoriul Hoover* drept un pas hotărîtor pentru lichidarea problemei reparațiilor. O campanie vehementă s-a declanșat „împotriva a ceea ce se numește „tributul” impus prin Tratatul de la Versailles. Orice impozit se pune se zice că este cauza „tributului”. Orice suferință este explicată prin „tribut”. Cele mai multe voturi sînt obținute de către național-socialiști din pricină că ei promit suprimarea „tributului” de aceea... lumea politică din Germania a fost incredințată că aceasta („n.n. *Moratoriul Hoover*) înseamnă sfîrșitul *Reparațiilor*”²⁷. În fața oamenilor chinuți de criză și înșelați în așteptările lor postbelice, național-socialiștii încercau să apară ca unicii salvatori. În fața unei adunări de mai multe mii de oameni, Goering striga cu înverșunare: „...nu vrem să-i mai dăm Franței bani pentru ca, cu banii noștri să-și fabrice tunuri. Dacă este vorba de tunuri mai bine să fabricăm cu acești bani tunuri germane”²⁸.

În cursul anului 1932 s-au impus și mai mult atenției generale cele două opinii mai importante, în problema reparațiilor: cea britanică, care era pentru desființarea sistemului reparațiilor și revizuirea tratatelor, și cea franceză, care considera posibilă discutarea problemelor financiare și un moratoriu politic limitat. Într-o atmosferă de periculoasă tensiune, la Lausanne, în ziua de 16 iunie 1932 și-a deschis lucrările ultima conferință internațională în problema reparațiilor. După dezbateri înverșunate, sub presiunea, uneori violentă, a anglo-americanilor, guvernul francez a cedat, declarîndu-se de acord ca Germania să plătească numai 3 miliarde mărci aur, și aceasta numai în măsura în care situația ei economică se redresa. Practic, aceasta însemna anularea datoriilor germane.

Implicațiile acestui fapt au fost de natură să tulbure și mai mult climatul politic internațional, întrucît anularea reparațiilor germane a dus la anularea celor orientale. Se ridica acum, din nou, și cu tărie sporită, problema datoriilor de război contractate de puterile europene de la Statele Unite ale Americii. Deși, sprijiniseră pe germani să scape de povara reparațiilor, americanii nu voiau să renunțe la datoriile de război ale europenilor, ori aceștia se pronunțau tot mai deschis pentru lichidarea acestei probleme. La 2 februarie 1932, în fața unei numeroase asistențe, F. D. Roosevelt, referindu-se la datoriile europene spunea: „Europa ne este datoare. Noi nu-i datorăm nimica. Prin urmare, trebuie să convocăm pe datornicii noștri aici și nu în Europa și să la cerem o înțelegere. Dacă, în situația actuală a finanței mondiale, ar fi de dorit să amînăm pentru un timp oarecare plățirea datoriilor, ar trebui, totuși, să insistăm ca să obținem un acord stabilind data și modalitățile pentru reînceperea plăților”²⁹. Dar, în pofida voinței Washingtonului, la 15 decembrie 1932, dată care la care expira *Moratoriul Hoover*, șase state europene au declarat că nu vor mai plăti datoriile de război. Exemplul lor a fost urmat curînd de alte șapte țări europene și în felul acesta din 14 state, numai Finlanda a continuat să-și plătească datoriile. Astfel, planul Young, cu toate prevederile lui devenea caduc, iar problema reparațiilor, îndelung frămîntată, era lichidată.

²⁷ A.M.A.E., Raportul Legăției române din Berlin, din 4 ianuarie 1932, Fond 71, 1920—1944, Germania. General, 1921—1933, vol. I, f. 133—135.

²⁸ A.M.A.E., Raportul Legăției române din Berlin, din 29 ianuarie 1931, Fond 71, 1920—1944, Germania. Economice, 1922—1931, vol. 43 f. 112—113.

²⁹ A.M.A.E., Raportul Legăției române din Washington, din 8 februarie 1932, Fond 71, 1920—1944, S.U.A. Probleme economice, 1925—1933, vol. 25, f. 128.

Ieșită din coșmarul primei conflagrații mondiale cu răni adânci, greu de vindecat, omenirea și-a îndreptat, cu speranțe, privirile spre Conferința de pace de la Paris și apoi spre Societatea Națiunilor al cărei țel proclamat era „...pentru a dezvolta cooperarea între națiuni și pentru a le garanta pacea și siguranța...”³⁰.

Foarte curînd însă omenirii i-a fost dat să audă și să constate că guvernele, în special ale marilor puteri, nici nu gîdeau să treacă la dezarmare sau măcar să oprească cursa înarmărilor. Bunăoară, pregătindu-se pentru Conferința de la Washington, delegația americană pornea de la convingerea că în condițiile de atunci o dezarmare navală sau militară era nepotrivită, drept pentru care președintele american a combătut cu vehemență atitudinea cercurilor pacifiste³¹. Dar, în lume, mișcarea pacifistă, antirăzboinică, cuprinzînd mase tot mai largi, a determinat guvernele țărilor capitaliste să țină seama de ea și să întreprindă o serie de acțiuni în acest sens. Astfel, cea de-a VI-a sesiune a Societății Națiunilor, în decembrie 1925, a adoptat o rezoluție privind pregătirea unei Conferințe internaționale în problema dezarmării. În acest scop a fost înființată o Comisie pregătitoare cu 27 de membri, care și-a deschis lucrările la Geneva, în anul 1926. De la început, lucrările acestei Comisii s-au desfășurat în condițiile unei lupte surde, uneori cu izbucniri rău prevestitoare, între marile puteri. Suspiciunea și neîncrederea conjugate cu presiunile cercurilor ostile dezarmării, care căutau să demonstreze „inutilitatea” unei atari acțiuni în condițiile absenței unor „garanții suficiente”, au caracterizat lucrările Comisiei pregătitoare. Menținîndu-se pe poziția ei mai veche, Franța nu era de acord să se pună măcar, în discuție, înarmările terestre, iar Marea Britanie ținea la fel de mult la cele navale, în vreme ce Germania, declarîndu-se de acord cu dezarmarea generală, cerea, în caz de nerealizare a acesteia, „drepturi egale” la înarmare cu celelalte puteri. Uniunea Sovietică, care împreună cu S.U.A. și Turcia, deși nu făceau parte din Liga Națiunilor au fost invitate să participe la lucrările Comisiei pregătitoare, a desfășurat o muncă stăruitoare pentru realizarea dezarmării generale și complete. În acest scop, delegația sovietică a depus pe masa negocierilor, la data de 30 noiembrie 1927, un proiect de plan cuprinzător și concret privind măsurile cele mai importante pentru înfăptuirea acestui nobil deziderat³². Dar, lipsite de dorința sinceră a găsirii formelor celor mai potrivite pentru asigurarea păcii mondiale, marile puteri au respins proiectul sovietic sub motiv că el nu corespundea articolului 8 din Pactul Societății Națiunilor care stipula că: „Membrii Societății recunosc că menținerea păcii cere reducerea armamentului național la minimul compatibil cu siguranța națională și cu executarea obligațiilor internaționale impuse printr-o acțiune comună”³³. La cea de-a VI-a sesiune, și ultima, Comisia a adoptat, la 6 noiembrie 1930, un proiect de Convenție care prevedea unele măsuri, cu eficacitate îndoielnică, privind limitarea și reducerea

³⁰ *Tratatul de pace cu Germania*, Versailles, 28 iunie 1919. Partea I. Pactul Societății Națiunilor, în: A. Vianu, Z. Zamfir, C. Bușe, Gh. Bădescu, *op. cit.*, p. 17.

³¹ A.M.A.E., Raportul Legației române din Washington, 16 octombrie 1921, Fond Convenții, 9/V1 (Nepaginat).

³² *Declarația delegației U.R.S.S. prezentată la ședința Comisiei pregătitoare a Ligii Națiunilor în problema dezarmării*, 30 noiembrie 1927, în: A. Vianu, Z. Zamfir, C. Bușe, Gh. Bădescu, *op. cit.*, p. 146—149.

³³ *Tratatul de pace cu Germania*, Versailles, 28 iunie 1919. Partea I. Pactul Societății Națiunilor, în: A. Vianu, Z. Zamfir, C. Bușe, Gh. Bădescu, *op. cit.*, p. 19.

armamentelor. Pus în discuția Consiliului Societății Națiunilor, acesta a decis convocarea unei Conferințe pentru limitarea și reducerea înarmărilor, care urma să-și deschidă lucrările pe data de 2 februarie 1932. Circumstanțele internaționale în care se încerca soluționarea problemei dezarmării erau evident nefavorabile și ele se aflau într-un rapid proces de înrăutățire. În Extremul Orient, unde Conferința de la Washington mai mult înăsprise situația, se pregăteau evenimente grave. Urcarea pe tronul Japoniei a lui Hirohito, la 25 decembrie 1926, care a marcat începutul erei japoneze „Showa“, a deschis cale largă de acțiune cercurilor militariste. În acest sens trebuie înțeleasă venirea în fruntea imperiului, la 20 aprilie 1927, a unui guvern Seiyukai, partid aflat pînă atunci în opoziție, cu generalul Tanaka Giichi la conducere. Noul cabinet japonez s-a decis să schimbe politica „moderată“ a antecesorului său, cu o politică „pozitivă“, în special față de China și U.R.S.S. Cu acest țel el a convocat faimoasa Conferință pentru Extremul Orient, care a avut loc în 27 iunie—7 iulie 1927, și care a adoptat *Programul de acțiune în opt puncte* pentru „...colonizarea Extremului Orient și pentru dezvoltarea noului nostru Imperiu continental“³⁴. Pe baza acestui document, generalul Tanaka Giichi a elaborat un memorandum pe care, la 25 iulie același an, l-a înminat împăratului. Ridicîndu-se împotriva documentelor Conferinței de la Washington, prin care „...Anglia și America voiau să zdruncine influența noastră în China“, premierul nipon aprecia că „Propunerea de reducere a armamentelor nu este decît un mijloc de a micșora forțele noastre militare și de a ne priva de posibilitatea de a cucerii teritoriul imens al Chinei“³⁵. *Memorandumul Tanaka* preconiza o politică „de singe și fier“ pentru gloria veșnică a Imperiului japonez. „Dar ducînd această politică, se preciza în memorandum, ne vom găsi față în față cu Statele Unite care acționează împotriva noastră, după politica chineză a luptei împotriva otrăvii, cu ajutorul otrăvii. Dacă în viitor vom voi să exercităm controlul asupra Chinei, va trebui să răpunem Statele Unite, adică să procedăm cu ele cum am făcut în războiul ruso-japonez“³⁶. *Pactul multilateral pentru prohibirea războiului sau Pactul de la Paris sau Pactul Briand-Kellogg*, semnat la 27 august 1928 în capitala Franței, printre altele și de către Japonia, n-a oprit pornirile agresive ale cercurilor militariste nipone. Criza economică mondială, care a cuprins și economia Imperiului japonez către sfîrșitul anului 1929, a favorizat propaganda social-demagorică și naționalist-șovină menită să creeze și să dezvolte în rîndul populației o stare de spirit prielnică realizării planurilor de expansiune concretizate în faimosul *Memorandum Tanaka*. În plus a fost pusă în circulație ideea că un război victorios pe continent ar fi fost singura cale pentru salvarea Japoniei de ravagiile crizei. Explozia de la Liutiaogou, din noaptea de 18—19 septembrie 1931, a dezvăluit cu violență adevărata față a vieții politice internaționale. Declanșarea agresiunii nipone în China de Nord-Est a găsit Geneva în plină desfășurare a celei de-a XII-a sesiuni a Societății Națiunilor. Într-o corespondență trimisă în acele zile din orașul de pe malurile lacului Lemán, Nicolae Titulescu aprecia că problema manciuriană

³⁴ *Le brigandaj japonais en Mandchourie, Mémoire présenté par le président du Conseil japonais à l'empereur du Japon*, Bureau d'éditions, Paris, 1932, p. 12.

³⁵ *Ibidem, Considérations générales...*, p. 14, 16.

³⁶ *Ibidem*, p. 15.

„...a fost privită ca foarte gravă din primul moment deoarece era pus în joc nu numai prestigiul Consiliului Societății Națiunilor, dar și soarta Conferinței generale a dezarmării în cazul cînd diferendul, neputînd fi rezolvat, ar fi degenerat în război”³⁷. De la început, marile puteri au privit cel puțin cu îngăduință „acțiunea” militară a Japoniei în Manciuria. Henry Stimson, Secretarul de Stat al S.U.A., a declarat ambasadorului japonez la Washington că partea americană consideră incidentul manciurian ca rod al activității extremiste a Armatei din Guangdong și că guvernul american este încredințat că autoritățile de la Tokio au capacitatea să se descurce în situația creată³⁸. Pentru a păstra „popularitatea” engleză în Japonia, lordul Reading, ministrul de externe de atunci al Angliei, a declarat că guvernul de la Londra nu dorește să-și implice țara în complicații internaționale³⁹, iar contele de Martel, ambasadorul Franței la Tokio, aprobînd „acțiunea” militară niponă în Manciuria, aprecia că Japonia „...a introdus ordine, siguranță, respectul proprietății, într-un cuvînt civilizația în diferite centre din Manciuria și de-a lungul Căii ferate sud-manciuriene, unde își întinde expansiunea economică”⁴⁰. Această atitudine de încurajare a agresiunii japoneze în China de Nord-Est se explică, în primul rînd, prin faptul că cercurile politice conducătoare occidentale sperau că „incidentul” de la Mukden și cîmpirea Manciuriei vor fi continuate cu un război nimicitor antisovietic. Dar, situația în Extremul Orient a evoluat contrar acestor așteptări, japonezii vizînd cucerirea zonelor bogate ale Chinei interioare. Îngrijorați, occidentalii s-au pronunțat pentru constituirea unei comisii care, în numele Ligii Națiunilor, să ancheteze faptele la fața locului și să raporteze Consiliului acesteia. Acest fapt n-a oprit cursul primejdios al evenimentelor în Extremul Orient. Sub presiunea militariștilor, guvernul Reijiro Wakatsuki a demisionat la 11 decembrie 1931, făcînd loc unui guvern mai „ferm” condus de bătrînul, de 75 de ani, Inukai Tsuyoshi, președintele partidului Seiyukai. Dar, nici „doctrina nerecunoașterii”, inaugurată de Stimson prin nota adresată guvernelor chinez și japonez la 7 ianuarie 1932, nici Comisia de studiu a Societății Națiunilor, pusă sub conducerea diplomatului britanic Edward Lytton și nici apelurile repetate ale Forumului de la Geneva, n-au oprit cursul agresiv al politicii nipone în Extremul Orient. Din inițiativa Japoniei, la 18 februarie 1932, s-a „proclamat” „independența” Manciuriei, iar o lună mai tîrziu, militariștii japonezi au creat statul marionetă Manzhouguo⁴¹. Ba, mai mult, fixîndu-și ca obiectiv cucerirea Shanghaiului. „...centrul cel mai important al comerțului și navigației japoneze în China centrală și meridională” și unde Japonia poseda „...interese ridicîndu-se la mai multe sute de milioane de yen”⁴², militariștii niponi au extins pîrjolul războiului. După multe ciocniri premergătoare, în noaptea de 28–29 ianuarie 1932, forțe armate japoneze, însoțite de

³⁷ Arhiv. Stat. Buc., Fond Casa regală, Dosar nr. 130/1931, f. 54–55.

³⁸ *Istoriia voini na Tihom Okeane* (traducere din limba japoneză), tom. I, Izdatelstvo inostrannoi literatury, Moskva, 1957, p. 191.

³⁹ Arhiv. Stat. Buc., Fond Casa regală, Dosar nr. 129/1931, f. 8.

⁴⁰ *Ibidem*, Dosar nr. 130/1931, f. 21.

⁴¹ Pentru detalii, vezi: Zorin Zamfir, *Societatea Națiunilor și agresiunea japoneză în China de Nord-Est*, în: *Relații internaționale în perioada interbelică*, Studii, Edit. Politică, București, 1980, p. 202–206.

⁴² A.M.A.E., Fond Societatea Națiunilor, Dosar nr. 42, F. 1 (1933–1939), Conflictul Chino-Japonez, Appel du Gouvernement Chinois en vertu de l'article 15 du Pacte. Note explicative du Gouvernement japonais (nepaginat).

blindate, au declanșat operațiuni ofensive, dar, au fost întimpinate cu bărbăție de ostașii armatei a XIX-a chineze. Complicarea situației în zona Shanghaiului a provocat o vie neliniște la Washington, Londra, Paris, Roma etc. În rațiunea acestui fapt, Consiliul Municipal al Settlement-ului internațional din Shanghai a hotărât ca, în ziua de 28 ianuarie, începînd cu orele 16, să introducă „starea de criză”. În același timp, s-au dat indicații comandamentelor privind luarea măsurilor necesare în vederea apărării sectoarelor respective. Imediat, trupe engleze și americane, urmate de cele italiene, au ocupat poziții de apărare⁴³. De asemenea, puternice forțe ale marinei de război americane au început manevre amenințătoare în bazinul Pacificului⁴⁴.

Desfășurarea evenimentelor la Shanghai au arătat autorităților imperiale nipone că Japonia nu era încă pregătită să poarte un război lung și istovitor împotriva poporului chinez și a puterilor occidentale. De aceea, calculînd momentul cel mai favorabil, comandamentul forțelor japoneze la Shanghai a dat publicității o declarație de încetare a operațiunilor militare în acea zonă. În urma tratativilor dintre cele două părți, la 5 mai s-a semnat acordul chino-japonez prin care se punea, deocamdată, punct „final” „incidentului” de la Shanghai.

- Dar situația a continuat să rămînă încordată. Faimoasa „Dantură a Pactului Briand-Kellog” s-a dovedit total ineficace. Japonezii s-au ridicat cu vehemență împotriva activității și raportului Comisiei Lytton și încercînd să se folosească de disensiunile dintre occidentali, să-și facă aliați. Deosebit de curtată a fost Franța, dornică la rîndul ei, să încheie șirul insuportabil de lung al in-succeselor diplomatice. Dar, toate manevrele diplomației nipone au fost zadarnice⁴⁵. Aprobarea Raportului Lytton de către Adunarea Generală a Societății Națiunilor a infuriat pe japonezi. La 27 martie 1933, guvernul imperial nipon a trimis o telegramă Secretarului General al Ligii Națiunilor prin care se da preavizul cuvenit privind retragerea Japoniei din rîndurile organizației geneveze.

În timp ce în Orientul Îndepărtat vorbeau armele, oameni politici occidentali făceau totul pentru a otrăvi și mai mult climatul politic internațional. Atitudinile revizioniste deveneau tot mai frecvente, nu numai la Berlin, Roma, Budapesta, ci și la Washington și Londra. Încă spre sfîrșitul anilor '20, în capitala Marii Britanii, inevitabilitatea unui război general european era, pentru unii oameni politici, un lucru cert. În octombrie 1927, lordul Beaverbrook, personalitate politică engleză proeminentă, înapoiindu-se de la Berlin unde făcuse o vizită, a declarat că în Europa Centrală se va dezlănțui, în scurt timp, un răzoi în urma căruia Polonia, România, Cehoslovacia, Ungaria și Iugoslavia vor fi nimicite⁴⁶. Într-o corespondență din Londra, Nicolae Titulescu informa că la deschiderea parlamentului englez, atît regele George, cit și primul ministru Ramsey MacDonald, s-au arătat pe față favorabili examinării problemei revizuirii tratatelor⁴⁷. Peste Atlantic, în timpul vizitei lui Pierre Laval din octombrie 1931, senatorul

⁴³ Pentru detalii, vezi: Zamfir Zorin, *op. cit.*, p. 190—202.

⁴⁴ J. Lequiller, *op. cit.*, p. 309.

⁴⁵ Documents Diplomatiques Français, 1932—1939, I-re Série (1932—1935), Tome I, Paris, Imprimerie Nationale, 1964, p. 7—8, 15, 158, 256, 302—305.

⁴⁶ A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, Anglia. General, 1925—1932, vol. I, f. 63.

⁴⁷ N. Titulescu către M.A.S., Londra, 10 noiembrie 1931, în: Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice...*, p. 388.

William Borah, președinte al Comitetului pentru afaceri străine din Senat, conducătorul unui grup de 10—12 senatori „ireconciliabili“, a făcut, în fața a numeroși ziariști francezi și americani, o serie de declarații fulminante.

Referindu-se la spinoasa și, în același timp, la arzătoarea problemă a dezarmării, W. Borah și-a exprimat părerea și convingerea că în Europa nu se poate realiza nici o dezarmare „...atita vreme cît lucrurile nu vor fi schimbate adînc...“. Rugat să fie mai explicit el a afirmat că „...va trebui să schimbați atît tratatul de la Versailles, cît și cel din Saint Germain, ori prin pace, ori prin forță⁴⁸. Pînă și inteligentul F. D. Roosevelt, în mai multe rînduri, în 1933, se pronunța public pentru revizuirea tratatelor, avînd grijă, însă, să condamne revizionismul războinic⁴⁹. Referindu-se la starea de instabilitate din arena politică internațională, în curs de a deveni cronică, Alberto di Stefani, fost ministru italian, declara, pe drept cuvînt, în 1930: „Generațiunile din anul 2000 se vor mira de tot ce Guvernele de azi fac și desfac, dacă în loc de state ar fi vorba de simpli particulari, dînsii, în bună logică, ar trebui să fie închiși într-o casă de nebuni“⁵⁰.

Aceasta era atmosfera politică din lume în preajma și în timpul desfășurării lucrărilor conferinței pentru dezarmare. La 2 februarie 1932, la Geneva, și-a început lucrările Conferința pentru reducerea și limitarea armamentelor, la care au luat parte 61 de state, dintre care: 54 membre ale Ligii Națiunilor și 7 nemembre. În timpul lucrărilor s-au reliefat clar cîteva opinii, mai importante și s-au prezentat mai multe proiecte în jurul cărora s-au purtat discuții de o deosebită ascutime. Opinia franceză, ca de obicei împotriva celei engleze, se concretiza în Planul Tardieu. Potrivit acestuia problema dezarmării se reducea esențialmente la constituirea unor forțe armate internaționale puse la dispoziția Societății Națiunilor. Cea engleză, era înainte de toate... engleză și exprimîndu-se pentru limitarea categorică a forțelor armate de uscat și împotriva submarinelor nu accepta sub nici un motiv reducerea armamentului naval. Germanii, la rîndul lor, au pretins, de la început, egalitatea completă a Germaniei cu celelalte puteri occidentale în materie de înarmare. Cutezanța lor era cu atît mai mare, cu cît au fost fățiș sprijiniți de englezi. Referindu-se la aceasta, Nicolae Titulescu scria într-o scrisoare trimisă la București: „Ministrii britanici mi-au declarat că este incompatibil cu sentimentul de demnitate națională să obligi o putere mare să stea veșnic în inferioritate militară față de celelalte state, care păstrează libertatea de a se înarma“⁵¹. Opinia americană, concretizată în *Planul Hoover*, prevedea numai o dezarmare calitativă, distrugerea armamentului greu. S-a evidențiat și un punct de vedere japonez, concretizat în *Studiu asupra Manciei și dezarmarea*, prezentat de generalul Ywane Matsui, care pretindea pentru Japonia dreptul de a continua să se înarmeze, căci: „Eu am din nenorocire ferma convingere, repeta reprezentantul Japoniei, că va veni curînd ziua cînd Japonia va trebui să ia în considerație puterea formidabilă a Rusiei Sovietice“. Documentul nipon preciza: „Faptul că înarmarea Imperiului

⁴⁸ A.M.A.E., Fond 71, 1920—1944, S.U.A. General, 1918—1932, vol. I, f. 282—283, 293—294.

⁴⁹ *Ibidem*, 1933—1934, f. 253.

⁵⁰ *Ibidem*, Italia. Probleme economice, 1924—1931, vol. 47, f. 191.

⁵¹ N. Titulescu către M.A.S. (Pentru Carol al II-lea). Geneva, 12 mai 1932, în: Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 341.

constituie singurul mijloc efectiv pentru menținerea păcii și liniștii în întreaga Asie orientală este indiscutabil⁵². Unica propunere eficientă, menită să asigure pacea în lume, a fost prezentată de delegația sovietică, dar, și de această dată a fost privită cu vădită ostilitate de occidentali.

Pe măsura trecerii timpului disputele au devenit extrem de înverșunate. Sub amenințările delegațiilor germani că vor părăsi Conferința de dezarmare, marile puteri au adoptat o declarație prin care se acorda Germaniei egalitatea în drepturi cu acestea în materie de dezarmare⁵³. Aceasta a însemnat nu numai o încălcare a Tratatului de la Versailles, ci o încurajare directă a forțelor revizioniste și revanșarde din lume. Venirea național-socialiștilor la putere în Germania, la 30 ianuarie 1933, a redus foarte mult șansele de izbândă ale Conferinței de la Geneva. Cea de-a doua sesiune a acesteia, care și-a deschis lucrările în martie 1933, s-a desfășurat într-o atmosferă de aspră tensiune. Delegația hitleristă pretindea, pe baza principiului egalității în drepturi, ca Germania, pe măsura efectivei dezarmări a celorlalte puteri, să-și sporească armamentul spre a ajunge la nivelul acestora, atât din punct de vedere calitativ, cât și cantitativ.

În acest context, s-a pus în circulație ideea că nereușitele Conferinței pentru dezarmare se datorau poziției țărilor mici și mijlocii. Referindu-se la aceasta, revoltat, Nicolae Titulescu îi spunea lui John Simon: „Cu ce am împiedicat de pildă noi, puterile mici, succesul Conferinței dezarmării? Tardieu a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. Președintele Hoover a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. MacDonald a venit cu un plan de dezarmare. Am spus: da. Să fim franci: ceea ce împiedică mersul normal al lucrurilor sînt complicațiunile de interese între marile puteri: conflictul franco-german, conflictul italo-francez, conflictul franco-englez. La ele se mai poate adăuga conflictul dintre o mare putere și o mică putere, ca, de pildă, conflictul germano-polonez și italo-iugoslav⁵⁴.

Subminată de contradicții ce se adinceau permanent, Conferința pentru dezarmare s-a încheiat într-un eșec total. Mai întii, la 14 octombrie 1933, Germania a părăsit Conferința și Societatea Națiunilor, și eliberată de orice control internațional a început să se înarmeze intens. Propunerea delegației sovietice de a transforma Conferința pentru dezarmare într-un organism permanent de apărare a păcii și securității popoarelor a fost respinsă, trădînd încă o dată adevăratele intenții ale marilor puteri occidentale.

Cel de-al patrulea deceniu s-a caracterizat, între altele, prin marșul forțat al forțelor revanșei și revizionismului, sub privirile cel puțin îngăduitoare ale liderilor occidentali, către un nou război mondial.

Îngăduința cu care cercurile politice conducătoare de la Washington, Londra, Paris etc. au privit agresiunea Italiei fasciste împotriva Etiopiei, ocuparea zonei demilitarizate renane de către trupele hitleriste, intervenția italo-germană împotriva republicanilor spanioli, dezlănțuirea agresiunii japoneze împotriva Chi-

⁵² A.M.A.E., Fond 71, Dosare speciale. Conflictul chino-japonez, vol. 231, Etude sur la question de Mandchourie et la désarmement, f. 187, 184.

⁵³ *Declarația celor cinci puteri*, Geneva, 11 decembrie 1932, în: A. Vianu, Z. Zamfir, C. Bușe, Gh. Bădescu, *op. cit.*, p. 157.

⁵⁴ N. Titulescu către M.A.S. (*Numai pentru Carol al II-lea*), președintele Consiliului Al. Vaida-Voievod și vicepreședintele Consiliului G. G. Mironescu, în: Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 487.

nei, ocuparea Austriei de către Germania nazistă, apoi a Cehoslovaciei etc., a fost de fapt o crimă împotriva popoarelor, ea punând în gravă primejdie civilizația umană. La cea de-a doua ședință a celei de-a 105-a sesiuni a Consiliului Societății Națiunilor din 22 mai 1939, Wellington Koo, reprezentantul chinez, prezentând situația de pe cîmpiile de bătaie din țara sa, sublinia că guvernul Chinei cere să se recomande statelor membre ale Societății Națiunilor, pe de o parte, să acorde asistență financiară și materială Chinei, iar pe de alta, să se abțină a mai furniza Japoniei arme, material de război și materii prime necesare pentru a duce războiul de cîmpire a Chinei⁵⁵.

Referindu-se la politica de conciliere a occidentalilor în perioada interbelică, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea rostită cu ocazia împlinirii a 30 de ani de la victoria împotriva fascismului, spunea: „Popoarele europene și de pe alte continente au plătit foarte scump politica de concesi, miopia și trădarea unor cercuri conducătoare din acel timp...”⁵⁶. De aceea, „...să tragem toate învățămintele și să ne exprimăm hotărîrea fermă de a face totul pentru a împiedica un nou război, pentru a asigura colaborarea între popoare și pacea pe planeta noastră”⁵⁷.

⁵⁵ A.M.A.E., Fond Societatea Națiunilor, Dosar nr. 42, f. 1 (1933—1939), Société des Nations, Centcinquième session du Conseil, Proces-verbal, Deuxième séance (Privée, puis publique), nepaginat.

⁵⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. II, Edit. Politică, Buc., 1975, p. 563—564.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 562—563.